

MIESTO A VÝZNAM SLOVENSKEHO NÁRODNÉHO OBRODENIA VO FILOZOFICKEJ TVORBE S. ŠTÚRA

TIBOR PICHLER, Ústav filozofie a sociológie SAV, Bratislava

PICHLER, T.: The Place and Signification of the Slovak National Revival in the Philosophic Production of S. Štúr.
Filozofia 41, 1986, No 5, p. 577—584

Svätopluk Štúr in his work *The Meaning of the Slovak National Revival*, dedicated to the explication of the classical Slovak philosophical conception of the nation, developed in the works of J. Kolár and L. Štúr proves that they preached an organicist conception of life, dominated by the ideal of universality. They understood the mankind not as the absolute but as the whole which is a function of the greater whole of the mankind, in the development of which it finds the fulfilment of the sense of its existence. The social significance of this work of Svätopluk Štúr is that it aims against the particularistic and conservative-nationalist desinterpretation of the ideologic heritage of the Slovak national revival.

Interpretácia myšlienkového odkazu slovenského národného obrodzenia, klasickej slovenskej filozofie národa, má v dejinách slovenského filozofického a osobitne sociálnopolitického myslenia veľký význam. V medzivojnovom období sa vykryštalizovali dve krajné interpretácie slovenského národnooslobodzovacieho hnutia: čechoslovakistická a v konfrontácii s ňou ľudácka. V posledných rokoch trvania II. svetovej vojny Svätopluk Štúr v publikácii *Zmysel slovenského obrodzenia* sformuloval k tejto otázke stanovisko, ktoré si z hľadiska histórie filozofie zasluhuje pozornosť.

Svätopluk Štúr bol mysliteľom v krízovej dobe. Filozoficky zasiahol do doby, ktorá bola poznačená svetovou hospodárskou krízou, nástupom nacizmu k moci, Mníchovom, vojnovou konflagráciou a prechodným triumfom všakovakých iracionalizmov: filozofického, ale najmä politického vo forme vulgárneho populizmu, biologického nacionalizmu ako i iracionálneho deštruktívneho imperializmu. Bola to doba disharmónie, chaosu, fanatizmu a nebhývalého utrpenia — pravý opak toho, čo Štúr od života očakával a požadoval.

Svätopluk Štúr nebol indiferentným mysliteľom. V jeho predstavách mal filozof svojim myslením zasahovať do diania skutočnosti. Filozof a inteligencia vôbec majú spoluzodpovednosť, a to morálnu, za aktuálny vývin spoločnosti.¹ Ich doménou je poznanie „vnútorného organického

¹ Dnešný zápas je teda bojom o lepšiu, spravodlivejšiu, etickejšiu organizáciu ľudského života: preto inteligencia, a to na všetkých stupňoch, musí byť strážcom základnej hierarchicky odstupňovanej štruktúry životnej v jej rozmanitosti i jednote. Túto štruktúru musí všetka inteligencia v základných rysoch poznať a ju v živote i pri všetkej mnohotvárnosti upevňovať len: tak môže byť nositeľom životného poriadku a staviteľom nového života“ [1, s. 161].

zloženia života a sveta". Filozof je takto jednak teoretikom — znalcom harmonickej, všestrannej výstavby života, jednak kritikom — „strážcom“ jeho „zákonitej hierarchie“, celostnosti a všestrannej vyváženosti. Teoretická a kritická funkcia filozofa sú od seba neoddeliteľné, tvoria jednotu. V Štúrovom chápaní konštituuujú filozofa ako syntetického mysliteľa — znalca jednotlivých teórií skutočnostných celkov a budovateľa ich syntézy. Syntetický mysliteľ ako vedec-nešpecialista neprodukuje bezprostredné poznanie, charakteristické pre úzkošpecializované vedné disciplíny. Je v istom zmysle metavedcom, ktorý dbá na „organické“ zaradenie novozískaných vedeckých poznatkov do celku pyramídy poznania a takto čelí ich disharmonickému, t. j. nefunkčnému neodobornému použitiu a koniec-koncov zneužitiu. Dbá o to, aby sa zo zvláštneho nestalo všeobecné, aby časť nebola vyhlásená za celok. Teda syntetický mysliteľ, poznajúc „zákon života“, sám neprodukuje nové poznatky, to je úloha špeciálnovedných disciplín, ale zabezpečuje ich „správu“ z hľadiska myšlienky humanity a etiky ako najvyšších, nadosobných, celok života reprezentujúcich princípov.

Život je zloženým celkom, ktorý nie je redukovateľný na svoje nižšie zložky, ale ani dedukovateľný zo svojich vyšších zložiek. Celistvosť života poznáva iba človek, ktorý prekračuje hranice svojej empirickej, každodennej existencie a úzko osobných potrieb a snaží sa o nadosobnú perspektívu. Život sa zakladá na poznaní a iba „správne“ poznanie vedie k dobrému konaniu. Poznanie nemá len inštrumentálnu hodnotu. Štúr pripisuje poznaniu výsostne ľudský význam: má humanizujúcu úlohu. Rozlišuje dva druhy poznania: poznanie jednotlivých vedných disciplín, t. j. poznanie analytické, produkujúce nové poznatky a poznanie filozofické, ktoré sa vyznačuje syntetickým charakterom a usporadúva nové fakty a koncepcie do jednotného harmonického celku. Správnosť nových koncepcií sa zisťuje na základe ich vzťahu k organickej jednote ducha, jeho hierarchizovaných funkcií a kategórií. Prívlastkom správnosti je zohľadnenosť hierarchie poznávacích funkcií ako aj ich kompetentnosti. Pravda je takto skladbou, funkciou zloženého celku a nikdy nie jeho časťou osebe.

Štúrova syntéza poznania má harmonizujúci, nie dialekticko-revolučný charakter, a to je jej základný nedostatok. Ide o harmonizujúcu syntézu, ktorej vzťah ku skutočnosti je prakticistický v zmysle ideálneho humanizmu a nie revolučný v zmysle reálneho humanizmu. Nejde o myslenie, ktoré sa zameriava na radikálnu zmenu skutočnosti, ale o myslenie, ktoré sa zameriava na jej opravu a úpravu. Namiesto boja protikladov hlása princíp ich komplementarity a vyváženosti.

Koncepcia harmonického účinkovania celku hierarchicky zoradených poznávacích funkcií ako i koncepcia všestrannej organickej výstavby života sú Štúrovi kritériami na posudzovanie diania tak duchovného ako i politického. Tvoria teoretický základ jeho kritiky iracionalizmu a nemeckého zvrátenia všetkých hodnôt ako i kritiky klerikalisticko-

-nacionalistickej dezinterpretácie myšlienkového odkazu slovenského národného obrodzenia v zmysle slovenského separatizmu a národného partikularizmu.

Tejto problematike sa Štúr venuje v práci *Zmysel slovenského obrodzenia* (1948). Zmysel myšlienkového odkazu slovenského národného obrodzenia nachádza v myšlienke všeludskosti, ktorá chápe národ ako funkciu humanity ako jej prostriedok. Národ nemôže byť sám sebe cieľom, absolútnom. Naplnenie zmyslu svojej existencie nachádza v zaradenosti do všeobšiahleho celku ľudstva, v zameranosti na nadnárodnú humanitu, na humanitu ako univerzálnu väzbu a kotvisko všetkých jednotlivých národov. Nacionálnemu separatizmu a partikularizmu slovenského štátu vyčíta porušenie práve tejto univerzálnnej väzby, a v prvej línii línii zrieknutie sa československej jednoty — charakteristického znaku myšlienkového hnutia slovenského národného obrodzenia.

Svätopluk Štúr dokazuje, že národnoobrodzovací proces, začínajúci koncom 18. stor. nebol len slovenským alebo českým špecifikom, ale celoeurópskym javom. Hnutie slovenského národného obrodzenia sa odvíjalo v bezprostrednom zväzku tak ideovom ako praktickom s českým národnoobrodeneckým hnutím, v rámci celoeurópskeho hnutia národov za oslobodenie sa spod absolutizmu, za emancipáciu, zjednotenie sa, zvrhnutie cudzieho útlaku atď. Európske národnooslobodzovacie hnutie má charakter emancipácie od posledných prežívajúcich zvyškov feudalizmu v ideológii a spoločenskom zriadení. V spojitosti s ním dochádza k destabilizácii mnohých polofeudálnych štátnych útvarov vrátane mnohonárodnostnej habsburskej monarchie.

Ideové korene slovenského národného obrodzenia nachádza Štúr v osvietenstve a romantizme. Slovenské národné obrodzenie bolo napojené na tok európskej osvietenskej a romantickej filozofie, ktorej myšlienky formovali, ako píše Štúr, moderný európsky život od konca 18. stor.

V osvietenstve sa dovršuje laicizácia svetového názoru európskeho človeka. Prebieha a vrcholí proces sekularizácie. Perspektíva oného sveta sa stráca v nenávratne. „Človek objavil zem ako svoje vlastné ľudské kráľovstvo, človek našiel sa tu predovšetkým ako človek, ktorý s obdivuhodným optimizmom a nezlomnou dôverou v svoje rozumové schopnosti, hodlá s ich pomocou zariadiť vo všetkých zložkách prirodzenejši a lepši ľudský život, než bol doterajší, ktorý bol potlačovaný nedotknuteľnými autoritami, nezdopovedajúcimi kritériám čistého rozumu“ (1, s. 15). Spolieha sa na svoje sily a buduje na viere v budúcnosť, vývin a pokrok.

Nie všetky myšlienky a koncepcie európskeho osvietenstva vstupujú do ideovej výbavy slovenského národného obrodzenia. Podľa Štúra nášmu obrodzeniu zostali cudzie atomistické a abstraktné momenty osvietenstva v oblasti sociálnopolitických náhľadov. Mechanická koncepcia života, chápanie spoločnosti a celku ako súhrnu indivíduí boli pre naše myslenie neprijateľné.

Národné obrodenie buduje na organickej koncepcii života, zdôrazňujúcej celosťnosť a vyvážený pomer zvláštného a všeobecného. V tejto súvislosti ako vzor pôsobí Rousseau, mysliteľ na pomedzí osvietenstva a romantizmu, ktorý ako uvádza Štúr, vypracoval koncepciu štátu a spoločnosti ako organizmu. Kľúčové postavenie pre slovenské národnoobrodenecké myslenie však prislúcha J. G. Herderovi — filozofovi humanity. Štúr ho právom pokladá za „vedúceho ducha“ európskych národných obrození. Herder sa pokúša o kultúrnu syntézu, o všestrannú životnú koncepciu, ktorú nazýva humanitou. Človeka nechápe izolovane, ale vidí ho ako organickú súčasť širšieho celku prírody a vesmíru. Štúr u Herdera osobitne vyzdvihuje koncepciu celostnej výstavby bytia a sveta. Píše, že Herder správne konštatuje, „že príroda pracuje zdola a že v pozemskom tvorstve vládne stúpajúci rad foriem a síl. A všetka táto súvislosť foriem a síl predstavuje vzostup a nie cestu naspäť alebo kľud“ (1, s. 54).

Štúr, citujúc Benedetta Croceho, rozlišuje medzi teoretickým a citovým romantizmom. Teoretický romantizmus „položil medze prírodným vedám a matematike a ukázal, že mimo svojho odboru nemôžu rozriešiť antinómie myslenia a sú obmedzené na abstrahovanie a izolovanie“ (1, s. 49). Sú to postupy, ktoré narušujú živé organické fungovanie života spoločnosti. Štúr nevidí v teoretickom romantizme len reakciu na miestami prehnaný osvietenský intelektualizmus, na jeho abstraktnosť, konštatuje, že súčasne na osvietenské životné ideály nadväzuje a umocňuje ich tým, že obracia pozornosť na to, čo v ňom zostalo nepovšimnuté: predracionálne zložky poznania a organické chápanie individuality, zmysel pre poéziu a spontánnosť. „Storočie XVIII. je v podstate analytické, členiace, rozvrstvujúce a formujúce až k jasnej plastičnosti, a to niekedy i bez ohľadu na potrebnú súhrn všetkých životných zložiek, na celok: v tom je jeho sila i nedostatok“ (1, s. 51). Teoretický romantizmus teda svojím syntetizujúcim charakterom, jednotiacim a sceľujúcim pohľadom na svet osvietenstvo „vyvažuje“ a „koriguje“. Preexponovaný teoretický romantizmus však v sebe skrýva tiež nebezpečie, a totiž, že v prílišnej snahe po jednote môže viesť k neglekcii odlišností a k ich zlučovaniu v mystickú jednotu, zbližujúc poéziu, filozofiu a náboženstvo.

Negatívne definovaný citový romantizmus, slovami Croceho, premieňajúci dejinný zmysel v sentimentálnu lásku k minulosti a v túžbu po jej návrate, nacionalizmus vo fanatizmus národa a rasy a slobodu v egoizmus a anarchizmus, význam poézie pre život v život chápaný ako poézia, tento druh romantizmu, ktorý aj Goethe a Hegel označovali za chorobný, nenašiel uplatnenie v našom národnoobrodeneckom hnutí, ktorého myšlienková výstavba podľa Štúra dokázala zachovať vyvážený pomer zvláštného a všeobecného, častí a celku, jednotlivca a pospolitosti.

V slovenskom obrodeneckom myslení sa národ nepokladal za konečný cieľ, za absolútno, ale bol koncipovaný ako organická súčasť všeobsiahlejších celkov slovanstva a napokon ľudstva. Myšlienka národa sa v konečnom dôsledku pokladala za väzbu predovšetkým kultúrno-

mravnú a nie mocensky materiálnu. Hospodársko-politická prax musí byť podriadená myšlienke humanity a mravnosti. Tak uvažoval Ján Kollár, tak uvažoval Ľudovít Štúr, vedúce osobnosti slovenského národnoslobodzovacieho hnutia.

Vývin sa podľa Svätopluka Štúra odohráva ako interakcia koncentrácie a diferenciacie, zjednocovania a členenia. Ján Kollár 'sa skôr zameriava vo svojom myslení na proces koncentrácie Ľudovít Štúr ako typický predstaviteľ teoretického romantizmu sledoval vo svojom myšlienkovom snažení obe stránky vývinového procesu, zdôrazňujúc ich nerozlučnú jednotu a neopomínajúc dominantnú ideu humanity: „O ľudstvo ide nakoniec, ktorého sme členmi so všetkými inými národmi“, píše v závere svojho veľkého posledného diela.

Svätopluk Štúr venuje pomerne veľa miesta Ľudovítovi Štúrovi a jeho myšlienkovému dielu. Robí tak preto, lebo Ľudovíta Štúra sa dovolávali v slovenskom štáte ako ideového priekopníka. Bola to interpretácia, s ktorou Svätopluk Štúr nesúhlasil a ktorá navyiac nezodpovedala myšlienkovému a praktickému snaženiu tohto pre slovenské národné obrodenie kľúčového mysliteľa a dejateľa. Štúr bol iniciátorom, a to úspešným, samostatného slovenského spisovného jazyka. Kodifikácia samostatného slovenského spisovného jazyka však vonkoncom neznamenalá odmietnutie československej vzájomnosti a jednoty v oblasti ideologickej orientácie obrodzovacieho procesu. Tento počín neznamenal, že by sa bol Ľudovít Štúr postavil na stanovisko národného partikularizmu a izolacionizmu, ako to videli ideológovia slovenského štátu.

Ľudovít Štúr vo svojom myslení sledoval tak diferenciačnú ako i koncentračnú stránku životného procesu, ktorého jednotu tvorí práve dvojedinnosť týchto stránok. Uznáva stupňovitú stavebnú líniu života, ktorého nižšie zložky nachádzajú realizáciu svojho zmyslu v zložkách vyšších a nadradených, avšak bez toho, že by sa vo vyššej a nadradenej zložke rozplynuli a stratili, ale tak, že sú v nej v svojej funkcii zodpovedajúcim spôsobom zaradené. Je presvedčený, že všestranný rast života závisí od jeho rozvoja k väčším, komplexnejším celkom, od jednotlivca cez rodinu k národu, slovanstvu a napokon ľudstvu. Životnej praxi pritom nemajú dominovať materiálne, utilitárne a mocenské faktory, i keď aj im prislúcha isté miesto v životnej výstavbe, ale kultúrne, mravné a všeobecneľudské faktory, ktorým sú podriadené. Život ako celok sa nevyznačuje jednotou mechanickou, lež organickou. Je organizmom, nie mechanizmom. Zvrchovanou pohnútkou nemá byť egoizmus, ale nadosobná humanita.

Prirodzene, rozvíjanie „koncentrácie“ nesmie prebiehať na úkor „diferenciacie“. Rozvoj platí tak pre celok ako i pre časti, ktoré sa na ňom podieľajú. Rozvoj a posilnenie jednotlivého preto znamená rozvoj a posilnenie celkového: „len väčším uvedomením a posilnením jednotlivých individualít dospejeme k plnšiemu, bohatšiemu a všestrannejšiemu celku“ (1, s. 102). V tejto súvislosti treba teda vidieť onú jazykovú rozlukú

a zakotvenie samostatného slovenského spisovného jazyka. Bol to čin, ktorý prispel k posilneniu slovenskej národnej individuality, neznamenal však rozpad duchovnej jednoty českého a slovenského národného obrodzenia, ba práve naopak, v zmysle uvedeného filozofického stanoviska prispel k utuženiu a prehĺbeniu jeho jednoty, ktorá spočíva v totožnej životnej orientácii, v rovnakých názoroch na dejinné poslanie, v rovnakej filozofii dejín. Ľudovíta Štúra teda v žiadnom prípade nemožno vyhlasovať alebo pokladať za duchovného priekopníka či iniciátora česko-slovenského rozkolu.

Spoločenský význam výkladu hlavných črt slovenského národnoobrodzovacieho hnutia vo filozofickej tvorbe Svätopluka Štúra nachádza svoju tvárnosť v zameranosti proti klerikálno-konzervativistickej koncepcii národného života a národného vedomia, ktorá tým či oným spôsobom identifikovala myšlienku národa s myšlienkou náboženskou a v istom zmysle viedla k teokratickej koncepcii národnej filozofie, Štefanom Polakovičom označovanej za kresťanský totalitarizmus.

Práca Svätopluka Štúra *Zmysel slovenského obrodzenia* je vojnovou prácou v dvojakom zmysle. Vznikla počas vojny a je vyhlásením vojny všetkým snahám a tendenciám dezinterpretovať myšlienkový odkaz slovenského národného obrodzenia v antičeskoslovenskom a antisekularistickom zmysle. Dokazuje spätosť myšlienok slovenského národného obrodzenia s pokrokovými myšlienkami európskej filozofie a jeho všeľudské krédo. Pravda *Zmysel slovenského obrodzenia* nie je len obranou pokrokového odkazu minulosti, chce v krátkosti a stručnosti načrtnúť i budúcnosť národného života, chce byť filozofiou budúcnosti národa. V tomto smere má svoje hranice, ktoré sú dané jeho buržoáznodemokratickou ideologickou orientáciou. Pritom zostáva pozoruhodným fakt, že Štúrovi neunikla nevyhnutnosť povojnovej zahraničnopolitickej orientácie Československa na Sovietsky zväz ako ani naliehavosť riešenia sociálnoekonomickej otázky: „I v otázkach hospodárskych nachádzame sa na rozhraní dvoch epoch... epochy súkromnokapitalistickej a riadeného hospodárstva“ (1, s. 158). Kapitalistický výrobný poriadok sa prostredníctvom ekonomického liberalizmu stal „obludným odosobneným mechanizmom“. Harmonická výstavba života sa nedá realizovať, ak prevládajú, „prebujnievajú“ hospodárske zretele. Zdrojom prevládania hospodárskych zreteľov je slobodná disponibilita nad „výnosovými prostriedkami“, ktorá spôsobuje, že ekonomické optimum zrastá s individuálno-ekonomickým optimum, čo v konečnom dôsledku vedie k nevyváženosti medzi ekonomickým a sociálnym optimum, prirodzene na úkor posledného. Problém spočíva v tom, že chod hospodárstva sa neprípustne podriadil individuálnym, respektíve skupinovým prátikulárnym záujmom a nie je funkciou univerzálnych spoločenských záujmov. Štúr sa vyslovuje za spoločenskú organizáciu hospodárstva. Nevyhnutnou podmienkou takéhoto hospodárstva je spoločenská kontrola nad kapitálovými zdrojmi a výrobnými prostriedkami. Prekonanie autonomizácie hospodárskych funkcií a takej

štruktúry spoločnosti, ktorá je podriadená partikulárnym záujmom, je predpokladom všestranne rozvinutého života tak individuálneho ako i spoločenského.

Zmysel slovenského národného obrodzenia, vzhľadom na podmienky a dobu svojho vzniku je vysoko pozitívnym vkladom Svätopluka Štúra do dejín slovenského filozofického myslenia, a to: intelektuálnou diskreditáciou klerikálno-nacionalistickej dezinterpretácie slovenského národného obrodzenia, vyzdvihnutím všeľudského charakteru jeho myšlienkového úsilia v časoch krízy ako i správnym posúdením niektorých budúcich trendov národného života: prebudovania hospodárskej organizácie ako i posilňovania tak jednoty československého štátneho celku ako i individuality jeho častí. Negatívnou črtou filozofie Svätopluka Štúra zostáva nepochopenie, neuváženie, že koncepcia všestranne rozvinutého života sa nedá realizovať „korekciou“ porúch životných funkcií, ale len revolučnou premenou doterajšej organizácie spoločenského života. Historický vývin v povojnových rokoch prekonal filozofickú pozíciu Svätopluka Štúra. Treba však konštatovať, že jeho filozofická tvorba v uvedených aspektoch vývinu nového napomáhala, a tam, kde nemohla, ho nebrzdila.

LITERATÚRA

1. ŠTÚR, S.: Zmysel slovenského obrodzenia. Liptovský Mikuláš 1948.

МЕСТО И ЗНАЧЕНИЕ СЛОВАЦКОГО НАЦИОНАЛЬНОГО ВОЗРОЖДЕНИЯ В ФИЛОСОФСКОМ ТВОРЧЕСТВЕ С. ШТУРА

Тибор П и х л е р

Святоплук Штур в своей работе „Смысл словацкого возрождения“, посвященной интерпретации классической словацкой философии народа, тематизированной на творчестве Я. Коллара и Л. Штура, доказывает, что они были сторонниками органической концепции жизни, в которой доминировал идеал человечности. Народ они понимали не как абсолютное, а как целое, которое является функцией более широкого целого человечества, в развитии которого он находит смысл своего существования. Общественное значение этой работы Святоплuka Штура заключается в ей направленности против партикуляристской и консервативно-националистической дезинтерпретации идейного завета словацкого национального возрождения.

DER STELLENWERT DER SLOWAKISCHEN NATIONALEN WIEDERGEURT IM PHILOSOPHISCHEN WERK S. ŠTÚRS

Tibor Pichler

Svätopluk Štúr beweist in seiner Arbeit Der Sinn der slowakischen nationalen Wiedergurt, die der Interpretation der klassischen slowakischen Philosophie der Nation gewidmet ist, dass Ján Kollár und Eudovít Štúr eine organische vom Ideal der

Allmenschlichkeit dominierte Lebenskonzeption vertreten hatten. Die Nation fassten sie nicht als ein Absolutes auf, sondern als ein Ganzes, das die Funktion eines umfassenderen Ganzen, nämlich der Menschheit darstelle, in deren Entwicklung sie die Erfüllung ihres Existenzsinnes erfahre. Die gesellschaftliche Bedeutung dieser Arbeit von Svätopluk Štúr besteht in der Gerichtetheit gegen die partikularistische und konservativ-nationalistische Desinterpretation des Gedankenerbes der slowakischen nationalen Wiedergeburt.